

HUYỀN THOẠI VÀ VĂN HỌC: MỘT CÁI NHÌN TỔNG QUAN

MYTHS AND LITERATURE: AN OVERVIEW

Lê Thị Diễm Hằng

Trường Đại học Sư phạm - Đại học Huế; ltdhang@hueuni.edu.vn

Tóm tắt - Mối quan hệ giữa văn học và huyền thoại là một trong những chủ đề nhận được sự quan tâm của nhiều nhà nghiên cứu trên thế giới. Huyền thoại là câu chuyện bí ẩn, hoang đường, gắn liền với các nghi lễ, và tôn giáo. Việc đọc huyền thoại cần phải đặt trong các không gian văn hóa, nơi mà nó khởi sinh. Huyền thoại được xem là nguồn gốc của văn học. Văn học không chỉ được cấu thành bởi mà còn được cấu thành để truyền đạt huyền thoại. Huyền thoại là một siêu kí hiệu mà tính chất độc lập khiến nó có thể du hành đến các văn bản văn học thời kì sau. Đó là sự tái sinh huyền thoại trong văn học. Thông qua sự nghiên cứu quá trình dịch chuyển của huyền thoại từ Folklore đến huyền thoại trong văn học, bài báo này tập trung phân tích bức tranh tổng quan về mối quan hệ giữa văn học và huyền thoại.

Từ khóa - Huyền thoại; tái sinh; cổ mẫu; kí hiệu học văn hóa

Abstract - The relationship between literature and myth is one of the topics which has received special attention from scholars worldwide. Myths are the magic stories associated with rituals and religions. The readings of myths need to be put into the cultural spaces where the myths arise. Myth is considered the origin of literature. Literature is not only constituted by myths but also constituted to express myths. Myth is supersign whose independent nature makes it possible to travel to later literary texts. It is the rebirth of myths in literature. Through the study of the transition of myths from Folklore to literature, this article focuses on analyzing the overview of the relationship between literature and myth.

Key words - Myths; rebirth; archetypes; cultural semiotics

1. Mở đầu

Từ thời xa xưa, con người đã tụ tập quanh các đồng lửa kể chuyện về sự nổi giận của các vị thần, về hành trình đầy gian khổ của các anh hùng chiến đấu chống lại những con thú dữ mãnh, về sự lang thang của các linh hồn. Con người luôn có niềm tin về một thế giới siêu hình mà sự tồn tại của thế giới hữu hình chỉ là sự phản chiếu của thế giới đó. Nói cách khác, mọi thứ xảy ra ở thế giới thực, mọi thứ mà chúng ta có thể nghe, nhìn thấy, đều có đối chứng trong cõi thần linh. Thực tại trần gian chỉ là cái bóng mờ của các nguyên mẫu. Chỉ bằng cách tham gia vào cuộc sống thiêng liêng này, con người phạm tục, mong manh, hữu hạn mới phát huy hết tiềm năng của họ. Bởi vậy, huyền thoại khiến cho những câu chuyện nhiều màu sắc này trở nên sống động trong hàng nghìn năm.

Văn học là loại hình nghệ thuật kí hiệu hóa hiện thực bằng ngôn ngữ. Ở đó, huyền thoại, chôn hoài niệm về phần lãng lãng và cõi sâu thẳm nhất trong đời sống tinh thần con người luôn được tái sinh. Sự phát triển của các khuynh hướng nghiên cứu hiện nay như kí hiệu học văn hóa, phê bình cổ mẫu, phê bình phân tâm học, nhân học văn hóa... đã thể hiện khát vọng quay về cội nguồn huyền thoại của văn học. Điều đó cũng đồng thời biểu đạt mối quan hệ mật thiết giữa văn học và huyền thoại.

Mối quan hệ giữa văn học và huyền thoại là một trong những chủ đề nghiên cứu rất được quan tâm trên thế giới. Tính chất phức tạp của nó xuất phát từ bản thân huyền thoại, bởi không có một lí thuyết huyền thoại nói về chính nó, chỉ có các cách tiếp cận liên ngành về huyền thoại, như tiếp cận từ xã hội học, tâm lí học, phân tâm học, kí hiệu học... Dù đa dạng thế nào, các học giả đều thống nhất ở nhận xét về mối quan hệ mật thiết, ràng buộc giữa văn học với huyền thoại. Huyền thoại có thể cung cấp cho văn học các mô thức tư duy nghệ thuật, các chiến lược trần thuật, các công thức tự sự hay hệ thống các cổ mẫu, biểu tượng, motif. Văn học gặp gỡ huyền thoại chính ở sự hư cấu, ở niềm tin về một thế giới siêu hình, nơi tôn giáo, tín ngưỡng

tồn tại. Cả huyền thoại và văn học đều giải thích về vũ trụ, đời sống. Có thể nói rằng huyền thoại đã khiến văn học bước qua giới hạn của chính nó trong việc biểu đạt hiện thực. Sự tái sinh của huyền thoại đã thể hiện sức sống bền bỉ của vô thức tập thể, của văn hóa cộng đồng trong các sáng tác nghệ thuật.

2. Huyền thoại và Folklore

Thuật ngữ huyền thoại (“myth”) có nguồn gốc từ tiếng Hy Lạp, có nghĩa là từ, lời nói. Nó được sử dụng trong sử thi *Iliad* và *Odyssey* của Homer. Huyền thoại là một từ, một lời nói, một diễn ngôn về một vấn đề nào đó *được xem là có thật*, để giải thích về nguồn gốc của các vị thần, tín ngưỡng, tôn giáo... Nó gắn liền với tiến trình tự suy tư của nhân loại. Huyền thoại là một câu chuyện (a story), câu chuyện tưởng tượng (a tale), một bài nói chuyện (a saying), một truyền thuyết (a legend), hoặc là một câu chuyện ngụ ngôn (a proverb). Huyền thoại và Folklore thường được kết nối với nhau trong những diễn ngôn khoa học mang tính hàn lâm. Boas, Stith Thompson, Archer Taylor là những nhà Folklore học người Mỹ đã có những công trình nổi tiếng về nghiên cứu huyền thoại trong sự kết hợp với nhân học và dân tộc học [1, tr.107]. Với hướng tiếp cận nhân học lịch sử, các nhà triết học hiện đại nổi tiếng của Anh là Feldman và Richardson đã chỉ ra rằng: “huyền thoại được xem là phẩm chất của sáng tạo nghệ thuật và nguồn gốc tinh thần của tôn giáo” [1, tr.108]. Lévi – Strauss, nhà nhân học người Pháp lại quan tâm đến cấu trúc huyền thoại để chỉ ra những ma trận nghĩa được đan dệt bởi các đường dọc và đường ngang mà mỗi sự liên kết đó đều quy chiếu đến một mối quan hệ ở cấp độ khác.

Xem huyền thoại là giấc mơ tập thể của nhân loại (the collective dreams of humanity), trong công trình *The World of Myth: An Anthology*, David Adams Leeming đã tìm thấy ở huyền thoại niềm tin gắn với ý niệm về vũ trụ và thần linh. Tác giả viết: “huyền thoại đã giúp những xã hội sơ kỳ giải thích được các hiện tượng như chuyển động

của mặt trời xung quanh trái đất, sự thay đổi mùa màng... cũng như bí ẩn của Sự sáng thế, bản chất của các vị thần” [2, tr.4]. Ông cho rằng có 4 loại huyền thoại cần được xem xét: Huyền thoại về vũ trụ (Cosmic myths), Huyền thoại về các vị thần (Theistic myths), Huyền thoại về các anh hùng (Hero myths), và Huyền thoại về nơi chốn và sự vật (Place and object myths). Hệ thống huyền thoại này không chỉ phản ánh đời sống tôn giáo, tín ngưỡng của các xã hội nguyên thủy mà còn thể hiện phong tục, tập quán của các xã hội. Vì vậy, quá trình nghiên cứu huyền thoại cần chỉ ra sự tương đồng và tính khác biệt của chúng trong các tôn giáo và phong tục khác nhau.

Karen Armstrong, một nữ học giả nổi tiếng người Anh, chuyên nghiên cứu về tôn giáo đối chiếu, trong công trình *A Short History Of Myth*, xuất bản 2005 đã giới thiệu về bản chất của huyền thoại. Theo bà, huyền thoại xuất phát từ kinh nghiệm về cái chết và nỗi sợ hãi bị biến mất của con người [3, 5]. Dù đa dạng thể nào, nền văn hóa của các dân tộc đều có chung một nền tảng qua việc chỉ ra sự tồn tại một số tâm lý phổ quát của con người trong đó có nỗi sợ hãi cái chết. Người phương Tây và người phương Đông đều cùng chung một thể nghiệm về cái chết. Ngay cả những người tin vào cuộc sống sau cái chết, cái chết vẫn là chủ đề lo âu, buồn thảm. Chính cái chết thể hiện rõ sự đứt gãy to lớn nhất giữa tinh thần và thể xác, cũng chính ở cái chết mà tư duy lý tính và tư duy thần thoại trong logic nhị phân gặp nhau, đụng độ, tương tác lẫn nhau. Nếu các loại động vật biết trốn chạy cái chết, khiếp sợ cái chết, thậm chí có những chiến lược để né tránh cái chết khi dự cảm được nó, thì chúng vẫn khác con người ở chỗ: con người có thể nhận dạng được ý tưởng về cái chết và thực hành các nghi lễ tang ma. Con người vừa ý thức về cái chết, vừa chối bỏ cái chết. Đây cũng là nguồn gốc của sự xuất hiện các huyền thoại thời tiền sử và nghi lễ về nhân vật kép trong đó con người có thể xuất hiện dưới dạng các hồn ma, bóng, hay quá trình tái sinh gắn với sự hiện hữu mới. Con người mang ý thức về cái chết là sản phẩm của tư duy duy lý, xem đó là sự tồn thương tinh thần một cách khùng khiếp. Điều đó đồng thời làm xuất hiện các huyền thoại về thế giới sau cái chết nhằm xoa dịu những tổn thương là sản phẩm của tư duy huyền thoại. Càng bị tổn thương, con người càng tìm cách chối bỏ cái chết. Vậy là, tâm thức chối bỏ cái chết đã nuôi dưỡng những huyền thoại về cuộc đời kế tiếp của hồn phách. Chính vì lẽ đó, cái chết trở thành ngọn nguồn sâu xa hơn hết, làm nảy sinh các nghi thức, tang lễ, tục thờ cúng, lễ mộ, khấn nguyện nhằm xua đuổi nó đi. Đúng như quan niệm của Campell đã cho rằng huyền thoại là sự nuôi dưỡng quá trình khởi đầu của sự sống và cái chết của con người, và huyền thoại mang tính chất mơ tưởng, giống như giấc mơ, một sản phẩm tâm lý tự sinh của con người.

Như vậy, huyền thoại là những câu chuyện thường được cho là có thật, giải thích sự tồn tại của các vị thần, các lực lượng siêu nhiên, về sự sáng tạo của thế giới và sự tồn tại của vũ trụ. Nền tảng của nó được thiết lập trên cơ sở niềm tin (belief). Con người tin vào sự hiện diện của một thế giới thần bí xung quanh họ, nơi làm thỏa mãn những khát vọng về tôn giáo, tín ngưỡng của chính con người. Huyền thoại và Folklore đã gặp gỡ nhau bởi kinh nghiệm về tồn tại của con người trong những xã hội cổ sơ. Cuộc

chiến chống lại các thế lực siêu nhiên để bảo vệ con người, chuyển hành trình bước vào thế giới dưới thấp, câu chuyện về các linh hồn, các điệu nhảy xua đuổi thần chết... mang đến cho huyền thoại sự bí ẩn, quyến rũ. Khi Freud và Jung tìm kiếm bản đồ tâm lý con người dưới ánh sáng của tâm lý học hiện đại, họ phát hiện ra rằng huyền thoại cổ điển đã trở lại để giải thích về đời sống tinh thần bên trong của vô thức cá nhân, vô thức tập thể. Con người tìm thấy trong huyền thoại giấc mơ bị bỏ quên, âm thanh tĩnh lặng, nỗi sợ hãi cái chết và cả mong muốn về một thế giới siêu hình sau cái chết.

3. Từ huyền thoại trong Folklore đến huyền thoại trong văn học

Sự dịch chuyển của huyền thoại từ Folklore đến văn học đã được nhiều nhà khoa học quan tâm như: Avalor, D. S. với bài báo “From Myth to Literature” [4]; Nohrberg, J. C. với bài viết “The Master of the Myth of Literature: An Interpenetrative Ogdoad for Northrop Frye” [5]; Jon Mills trong công trình “The Essence of Myth” [6], ... Có thể tạm thời xếp các nghiên cứu quan tâm đến sự dịch chuyển của huyền thoại vào văn học như sau:

Thứ nhất là nhóm công trình cho rằng huyền thoại là yếu tố cấu thành văn học, chẳng hạn Richard M. Dorson trong công trình “Mythology and Folklore” [1]; Workman, M. E. trong bài viết “The Role of Mythology in Modern Literature” [7]; Avalor, D. S. với nghiên cứu “From Myth to Literature” [4]; Lovely, “The Relationship between Mythology and Literature” [8] ...

Trong công trình “The Relationship between Mythology and Literature”, giáo sư Lovely cho rằng huyền thoại và văn học luôn được gắn kết bởi mối quan hệ phụ thuộc và tồn tại đồng thời. Tác giả viết: “Nó (huyền thoại) không chỉ cung cấp một kho tàng các câu chuyện đa dạng cho thế giới hư cấu của văn học, mở rộng, sửa đổi và viết lại các yếu tố huyền thoại trong tiến trình tiếp nhận sáng tạo” [8, tr.1149], mà còn cung cấp các “chiến lược trần thuật” (the narrative strategies). Trong đó, huyền thoại đề cập đến cốt truyện, một cấu trúc thống nhất của các hành động cần thiết và có thể xảy ra. Nếu Aristoteles xem huyền thoại mô tả chính nguồn gốc của văn học bắt nguồn từ truyền thống truyền miệng và việc diễn xướng các văn bản văn học thì nhà huyền thoại học Northrop Frye xem huyền thoại như “một nguyên tắc tổ chức cấu trúc của hình thức văn học” [8, tr.1149]. Bắt nguồn từ truyền thống truyền miệng, huyền thoại gắn bó chặt chẽ với các nghi lễ diễn xướng, nghĩa là gắn bó với không gian văn hóa, địa lý và thời gian khác nhau. Vì vậy, việc đọc huyền thoại trong văn học luôn đòi hỏi người đọc phải nhúng chúng vào các chiều kích văn hóa, tôn giáo, tín ngưỡng, nơi huyền thoại ra đời. Trong quá trình này, văn học nổi lên như một công cụ tối cao để chuyển tải những câu chuyện huyền thoại. Do đó, văn học không chỉ được *cấu thành bởi* huyền thoại, mà còn được *cấu thành để* truyền đạt huyền thoại.

Cùng hướng nghiên cứu này, Martin Price trong bài viết “Review Myth and Literature (By William Righter)” [9] đã cho rằng, có hai khuynh hướng xem xét mối quan hệ giữa huyền thoại và văn học: 1) Huyền thoại là những gì tồn tại bên dưới văn học và vì vậy tất cả văn học có thể được giải

thích bằng huyền thoại; 2) Huyền thoại không phải là điều cơ bản tồn tại bên dưới văn học mà chỉ là một dạng thức văn học. Khuynh hướng này nghiên cứu các tác phẩm văn học cá nhân tái sinh huyền thoại [9, tr.134].

Như vậy, những công trình xem huyền thoại là nguồn gốc của văn học đã chỉ ra rằng văn học là không gian nghệ thuật xuất phát từ các nghi lễ diễn xướng, các phong tục, tôn giáo của nhân loại.

Thứ hai là những nghiên cứu chỉ ra huyền thoại là mô thức của tư duy văn học. Trong công trình *The Raw and the Cooked*, Lévi-Strauss đã xem huyền thoại là một sơ đồ cấu trúc về nghĩa: “Cấu trúc nhiều lớp của huyền thoại cho phép chúng ta nhìn huyền thoại như một ma trận nghĩa, cái được đan dệt bởi những trục dọc và trục ngang, nhưng mỗi lớp nghĩa này đều tham chiếu đến một lớp nghĩa khác. Đó chính là cách mà huyền thoại được đọc. Tương tự như vậy, mỗi ma trận nghĩa này đều tham chiếu đến một ma trận nghĩa khác, mỗi huyền thoại đều gợi đến một huyền thoại khác” [10, tr.387]. Chính ở đó, huyền thoại đã mang đến cho văn học mô thức tư duy nghệ thuật.

Với bài báo “Myth and Literature in Modernity: A Question of Priority”, Bell. M đã phân tích mối quan hệ giữa huyền thoại và văn học bằng việc xem xét quan điểm của những nhà huyền thoại học nổi tiếng như Frazer, T.S. Eliot, và Northrop Frye. Tác giả cho rằng, Northrop Frye đã dựa trên giả định một huyền thoại có tính chu kỳ để giải thích và làm rõ các mô thức của tư duy văn học như bi kịch, sự mĩa mai, lãng mạn và hài kịch. Xem văn học như là sản phẩm phản ánh chu kỳ tự nhiên, theo Northrop Frye “nhiệm vụ của phê bình văn học không phải là thực hành phán đoán về các tác phẩm văn học nghệ thuật mà để hiểu vị trí của chúng trong sơ đồ huyền thoại này” [11, tr.212].

Nếu bản chất của cấu trúc xã hội là tính trật tự thì huyền thoại lại mang đến cho văn học một vũ trụ hỗn mang. Nếu xã hội gắn liền với sự cưỡng chế thì huyền thoại quan tâm đến niềm tin. Nếu xã hội luôn dựa trên cấu trúc chặt chẽ thì huyền thoại là không gian tự do của mơ tưởng, kí ức với những hiện thực bên trong. Nhờ mô thức tư duy của huyền thoại, văn học đã nói được cái chiều rộng, bề sâu của thực tại, những hiện thực trong ý niệm, những chân trời không giới hạn.

Thứ ba là nhóm các nhà nghiên cứu quan tâm đến sự tái sinh huyền thoại trong văn học, chẳng hạn Paul Binford với bài “Common mythological motifs in literature” [12]; Victor W. Turner với bài báo “Myth and Symbol” [13] ...

Công trình *Myth and Literature* [14] của William Righter đã bàn về ba vấn đề: 1) Sự đa dạng các lí thuyết huyền thoại (quan điểm của Wellek, Barthes, Sorel và Bergson...) và vấn đề “ý thức về huyền thoại” của người nghệ sĩ; 2) Giải thích cách sử dụng huyền thoại trong diễn giải phê bình; 3) Huyền thoại như một loại hư cấu—loại hư cấu cung cấp cho các tác phẩm nghệ thuật “những hình thức khả tri mang tính tường tượng về sự kết nối”. Ông cho rằng, huyền thoại gắn liền với “hệ thống có tính giá trị” (value system), “cấu trúc” (construction), “hư cấu” (fiction).

Xem sự tái sinh huyền thoại trong văn học là khuynh hướng mang tính ý thức, David Adams Leeming chỉ ra rằng nếu trong Folklore, huyền thoại là giấc mơ vô thức của tập

thể thì trong văn học viết, tác giả trở thành người sáng tạo ra huyền thoại một cách có ý thức. Hay nói cách khác, nhà văn sử dụng motif, biểu tượng có trong Folklore và tái sinh chúng dưới hình hài mới để thể hiện sự trải nghiệm, sự nhìn của chính họ về đời sống đương đại. Với David Leeming, huyền thoại đưa chúng ta vào một cuộc hành trình “không phải đi vào mê cung của sự giả dối mà là bước vào một thế giới ẩn dụ kỳ diệu và chính nó đã thôi hồn vào những câu chuyện về sự tồn tại tất yếu của nhân loại: câu chuyện về mối quan hệ giữa điều khả tri với điều bất khả tri, giữa cái bên ngoài với cái bên trong chúng ta, câu chuyện tìm kiếm bản sắc trong bối cảnh cuộc đấu tranh phổ quát giữa trật tự và hỗn loạn” [2, 8]. Hành trình này, giống như cách gọi của Joseph Campbell là “ca khúc tuyệt vời về sự phiêu lưu đỉnh cao của tâm hồn”.

Như vậy, huyền thoại đã cung cấp cho văn học các câu chuyện, các cấu trúc tự sự, các motif, biểu tượng và cổ mẫu. Quá trình dịch chuyển từ huyền thoại vào văn học có thể diễn ra một cách vô thức hoặc có ý thức. Quá trình này diễn ra một cách vô thức vì huyền thoại, nơi cổ mẫu khởi sinh vốn chứa đựng vô thức tập thể, chẳng hạn như cổ mẫu Mẹ, cổ mẫu Tái sinh, cổ mẫu Linh hồn... Huyền thoại cũng có thể ảnh hưởng đến văn học bởi ý thức tái sinh huyền thoại trong tư duy nghệ thuật của nhà văn. Vậy là, huyền thoại ngoài việc mang trong nó những hồi ức cảm lạnh của vô thức tập thể còn chứa đựng những ý nghĩa phái sinh trong không gian văn hóa, văn học hiện đại, hậu hiện đại.

4. Huyền thoại như một siêu kí hiệu

Kí hiệu học văn hóa (cultural semiotics) là ngành khoa học nghiên cứu mối quan hệ, sự tương tác của những cấu trúc kí hiệu ẩn sâu trong các vỉa tầng văn hóa, khám phá sự vênh lệch, không đồng bộ bên trong của các tổ chức kí hiệu. Với quan niệm kí hiệu học trước hết là kí hiệu học văn hóa và văn hóa học chính là kí hiệu học văn hóa, khuynh hướng nghiên cứu này đã thể hiện những khả năng của nó trong việc nghiên cứu mối quan hệ bền vững giữa văn học với văn hóa qua hệ thống các biểu tượng, huyền thoại, cổ mẫu... Huyền thoại với tư cách là lời nói mang tính chất bí ẩn, hoang đường gắn với những câu chuyện thiêng liêng có cội nguồn từ nền văn hóa nguyên thủy, chứa đựng vô thức tập thể của cộng đồng chính là một siêu kí hiệu được nảy sinh trong một ngữ cảnh văn hóa nhất định. Tính chất độc lập và hoàn chỉnh của nó khiến cho mã huyền thoại luôn có khả năng du hành đến những không gian kí hiệu mới trong các sáng tác của thời kì sau. Quá trình dịch chuyển này chính là sự ngả bóng của huyền thoại lên những trang viết hiện đại và hậu hiện đại khiến cho ý nghĩa của huyền thoại không bao giờ hoàn kết.

Từ góc nhìn kí hiệu học văn hóa, văn học được hiểu là diễn ngôn về sự hiện hữu qua sự diễn dịch dựa trên “đấu vết” xuất hiện trong “cuộc chơi” vô cùng của các kí hiệu. Khởi thủy của “sự chơi” vốn tồn tại trong nền tảng cấu trúc huyền thoại của các nền văn hóa cổ sơ. Theo đó, các nền văn hóa đương đại luôn chứa đựng khát vọng về một cấu trúc xã hội thuần khiết mà những can dự của con người vào xã hội theo thời gian đã dần đánh mất. Đó là lý do giải thích cho khuynh hướng tái sinh huyền thoại trong trang viết của các nhà văn hiện đại và hậu hiện đại, nơi huyền thoại được

thừa nhận như là những kí hiệu tiềm ẩn và hệ tư tưởng của nó luôn gắn liền với văn hóa đại chúng.

Roland Barthes trong công trình *Mythologies* [15] đã xem huyền thoại là một phương thức biểu đạt, huyền thoại như hệ thống kí hiệu học. Kí hiệu học là khoa học về các hình thức và với những giới hạn của nó, huyền thoại đồng thời thuộc về kí hiệu học với tư cách là khoa học về cái biểu đạt vừa thuộc về tư tưởng học với tư cách là khoa học lịch sử. Cấu trúc của huyền thoại gắn với sơ đồ ba chiều: cái biểu đạt, cái được biểu đạt và kí hiệu, nhưng huyền thoại là một hệ thống đặc thù ở chỗ nó được thiết lập từ một chuỗi kí hiệu tồn tại trước nó: Đó là hệ thống kí hiệu thứ hai, một siêu kí hiệu. Roland Barthes không chỉ đề cập đến những vấn đề của huyền thoại với tư cách là một hệ thống kí hiệu đặc thù mà còn trình bày những trải nghiệm của ông về những huyền thoại cụ thể trong những thiết chế văn hóa riêng biệt và nhìn thấy ở huyền thoại hiện đại sức sống dai dẳng từ huyền thoại trong folklore. Nghiên cứu của Roland Barthes đã cho thấy quá trình vận động từ huyền thoại, cổ mẫu trong nền văn hóa nguyên thủy đến những văn bản văn học giai đoạn sau.

Dựa vào mối quan hệ giữa cái biểu đạt (signifier) và cái được biểu đạt (signified), trong bài báo “The Essence of Myth” Mills. J. đã giải thích về cấu trúc, chức năng, bản chất kí hiệu của huyền thoại. Theo đó, “cái biểu đạt của huyền thoại gắn liền với kí hiệu ngôn ngữ, còn cái được biểu đạt có mối quan hệ với một chuỗi các kinh nghiệm, thế giới vô thức tập thể, diễn ngôn của cộng đồng, văn hóa, cấu trúc biểu tượng văn hóa xã hội” [6, tr.2].

Nếu các nhà huyền thoại khác quan tâm đến tính chân thật (the truth) hay tính giả dối (the falsity) của lời nói huyền thoại, thì Segal xem cái được biểu đạt trong kí hiệu huyền thoại là biểu hiện của “sự ham muốn, mâu thuẫn, sự che chở, cảm xúc, đặc điểm, tâm tính, khát vọng, và trạng thái phức tạp của cá nhân và tập thể của loài người” [16, tr.7]. Dựa trên thuyết chức năng (functionalism), Segal cho rằng huyền thoại đã thực hiện chức năng văn hóa bằng việc cung cấp các biểu tượng văn hóa và gợi dẫn giá trị của biểu tượng trong văn hóa. Vì vậy, nó là công cụ có thể đo lường sự thay đổi của trật tự, kế hoạch và cấu trúc xã hội thông qua lời kể. Một câu chuyện nào đó sẽ lần lượt cung cấp ý nghĩa (meaning), và một lần nữa mở ra sự diễn giải (interpretation). Ông phân biệt khái niệm sự diễn giải (interpretation) với sự giải thích (explanation). Segal cho rằng *explanation* thường cung cấp nguyên nhân (causes) mang tính vật lý còn *interpretation* lại cung cấp ý nghĩa (meanings) gắn liền với tâm lý. Huyền thoại là một siêu kí hiệu mà sự diễn giải (interpretation) gắn liền với những ngữ cảnh văn hóa, tâm lý, không - thời gian đặc thù. Quan trọng hơn, ông viết: “một sự diễn giải bao giờ cũng cần đến một lời giải thích” [16, 9]. Nghĩa là trong quá trình diễn giải ý nghĩa của huyền thoại, bao giờ chúng ta cũng cần một sự giải thích về nguyên nhân tại sao huyền thoại lại ra đời và tồn tại mãi về sau. Điều này cho thấy bản chất của huyền thoại là một siêu kí hiệu, một kí hiệu chuỗi mà quá trình diễn giải về nó không bao giờ có hồi kết, mở rộng đến vô tận. Segal gọi tính chất này của huyền thoại là “interlocking” (lồng vào nhau) về ý nghĩa khi du hành qua các không gian văn hóa khác nhau.

Huyền thoại có nhiều cấu trúc ý nghĩa khác nhau, phụ thuộc vào sự diễn giải, sự giải thích, cảm xúc, mỹ học, đạo đức, tinh thần ... mang tính lịch sử và văn hóa trong tiến trình phát triển của văn minh nhân loại. Nó cần được giải mã dưới góc nhìn của tâm lý học, nhân học, xã hội học, nhưng điểm nhấn quan trọng là “huyền thoại, về mặt bản thể biểu đạt một cái gì đó cuối cùng được xem là thật, ngay cả nó được thể hiện bằng hư cấu và tưởng tượng. Nói cách khác, tưởng tượng cũng là thật” [16, 10]. Mà sự tưởng tượng là vô cùng nên sự giải thích huyền thoại có nhiều sợi dây đan dệt với nhau, nhiều sự biểu đạt. Nó là kí hiệu được tạo nên bởi một chuỗi không xác định (an infinite chain) của sự liên kết và cái biểu đạt. Ý niệm về điều có thật (the truth), theo Mills. J cần được hiểu không phải là điều chính xác (correctness), mà là những hiện tượng xuất hiện trong thế giới thật của các mối quan hệ thực tế [6, 11].

Huyền thoại là siêu kí hiệu. Điều này dẫn đến việc đọc huyền thoại trong văn học luôn được đan bên với các ngữ cảnh, mã, thông điệp của quá trình giao tiếp văn học. Chính mã huyền thoại đã khơi dậy ở văn học những trầm tích văn hóa cổ sơ, bầu khí quyển nuôi dưỡng những ham muốn, nỗi sợ hãi và những giấc mơ của nhân loại.

5. Kết luận

Huyền thoại là lời nói bí ẩn, là sự tĩnh lặng sâu thẳm của vô thức tập thể. Nó khởi sinh từ không gian văn hóa, tín ngưỡng và tôn giáo của xã hội nguyên thủy. Việc đọc huyền thoại trong văn học cần được nhúng nó vào trong không gian văn hóa đặc thù.

Mối quan hệ giữa huyền thoại và văn học được nhìn nhận vô cùng đa dạng. Có quan điểm cho rằng huyền thoại là nguồn gốc của văn học, nhưng cũng có ý kiến xem huyền thoại là một dạng thức văn học. Văn học không những được cấu trúc bởi huyền thoại và còn được cấu trúc để truyền đạt huyền thoại.

Huyền thoại cung cấp cho văn học các công thức tự sự, các chiến lược trần thuật, các biểu tượng, motif, cổ mẫu... Sự gắn kết giữa văn học và huyền thoại ở chỗ chúng đều giải thích về vũ trụ và sự tồn tại của con người. Bản chất hư cấu của huyền thoại được xem là phẩm chất của sáng tạo nghệ thuật. Chính nhờ huyền thoại mà văn học vượt qua được giới hạn của nó trong việc mô phỏng thực tại. Với tư cách là một mã siêu kí hiệu, tính chất độc lập khiến huyền thoại có thể tái sinh đến các không gian văn học hiện đại, hậu hiện đại. Sự tái sinh ấy biểu đạt nỗi hoài nhớ của con người và sức sống mãnh liệt của huyền thoại.

Sự tái sinh huyền thoại trong văn học có thể diễn ra trong vô thức tập thể (thông qua các cổ mẫu) hoặc qua ý thức tái sinh huyền thoại trong tư duy nghệ thuật của nhà văn. Sự phát triển mạnh mẽ của các khuynh hướng phê bình phân tâm học, phê bình huyền thoại, phê bình cổ mẫu, phê bình kí hiệu học văn hóa... hiện nay trên thế giới đã thể hiện tầm quan trọng và ý nghĩa khoa học của vấn đề nghiên cứu huyền thoại trong văn học.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Richard M. Dorson, “Mythology and Folklore”, *Annual Review of Anthropology*, 2, 107-126, 1973, doi: 10.2307/2949263.

- [2] David Adams Leeming, *The World of Myth: An Anthology*. Oxford University, 1991.
- [3] Karen Armstrong, *A Short History of Myth*, Canongate U.S., 2005.
- [4] Avale D. S., "From Myth to Literature", *Russian Literature*, 12(1), 109–129, 1982, doi:10.1016/0304-3479(82)90023-0.
- [5] Nohmberg J. C., "The Master of the Myth of Literature: An Interpenetrative Ogdoad for Northrop Frye", *Comparative Literature*, 53(1), 58–83, 2001, doi:10.2307/3593478.
- [6] Mills J., "The Essence of Myth", *Journal of Indian Council of Philosophical Research*, 2020, doi: 10.1007/s40961-020-00198-3.
- [7] Workman M. E., "The Role of Mythology in Modern Literature", *Journal of the Folklore Institute*, 18(1), 35–48, 1981, doi:10.2307/3814186.
- [8] Lovely, "The Relationship between Mythology and Literature", *Journal of Advances and Scholarly Researches in Allied Education*, 16(4), 1149 – 1155, 2019. doi: 10.29070/JASRAE.
- [9] Martin Price, "Review (My and Literature. By William Righter)", *The Modern Language Review*, 73(1), 133–135, 1978, doi:10.2307/372814.
- [10] Lévi-Strauss, *The Raw and the Cooked*. Translate from French by J. and D. Weightman. Harper and Row, New York, 1969.
- [11] Bell M., "Myth and Literature in Modernity: A Question of Priority", *Publications of the English Goethe Society*, 80(2-3), 204–215, 2011 doi:10.1179/095936811x12997586789575.
- [12] Paul Binford. "Common mythological motifs in literature", *Studies in Humanities and Cultures*, 15, 93–101, 2011.
- [13] Victor W. Turner. "Myth and Symbol", *International Encyclopedia of the Social Sciences*, Retrieved April 23, 2020 from <https://www.encyclopedia.com/social-sciences/applied-and-social-sciences-magazines/myth-and-symbol>
- [14] Righter William, *Myth and Literature (Concepts of Literature)*, Routledge & Kegan Paul, 1975.
- [15] Barthes R., *Mythologies*, Translated and edited by A. Lavers, The Noonday Press, New York, 1972.
- [16] Segal R. A., *Myth: A very short introduction*. Oxford University Press, UK, 2004.

(BBT nhận bài: 02/10/2020, hoàn tất thủ tục phản biện: 26/10/2020)